

Bu il Azərbaycan elminin təsisi - rixinə qızıl hərflərlə yazılış bir şəxsiyyətin - görkəmli alim və ictimai xadim, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının təsisçilərindən biri, SSRİ Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü, SSRİ Dövlət mükafatı laureati, Əməkdar elm xadimi, kimya elmləri doktoru, akademik Yusif Heydər oğlu Məmmədəliyevin anadan olmasının 120 illiyi qeyd olunur. Bu yubiley Azərbaycan elmi-mədəni yaddaşının, milli ziyanlıq ənənəsinin yenidən dəyərləndirilməsi baxımından xüsusi mənənə kosb edir.

Akademik Yusif Məmmədəliyev XX əsr Azərbaycan ziyanlığının ən mükəmməl nümunələrindən biri idi: dərin nəzəri düşüncə, yüksək təşkilatlıq bacarığı, milli elmi-mədəni kimliyə sədaqət və universal dünyagörüşü onun şəxsiyyətində vəhdət təşkil edirdi. O, Azərbaycan elmini regional miqyasdan çi-

Kimya fakültəsinə daxil olur. Burada o, yalnız SSRİ-nin deyil, həm də Avropanın ən nüfuzlu kimya məktəblərinin davamçıları olan professor N.D.Zelinski və A.A.Balandindən dərs alır.

Yusif Məmmədəliyev Moskva Dövlət Universitetinin "Üzvi kataliz" ixtisası üzrə ilk məzunlarından biri kimi tarixa düşmüştür. Bu ixtisas həmin dövrde kimya elminin müasir istiqamətlərindən sayılırdı.

1931-ci ildə Yusif Məmmədəliyev Zelinskiniñ rəhbərliyi ilə öz ilk böyük elmi işini - "Etilenin katalitik hidrogenleşməsinin kinetikasının öyrənilməsi" mövzusundakı tədqiqatını müvəffəqiyətə başa çatdırır. Bu əsər onun elmi yaradıcılığının başlangıç nöqtəsi olmaqla yanaşı, gələcəkdə kataliz və neft-kimya sahəsinə göstəriciyi fundamental yeniliklərin də xəbərcisi olur.

Universitet illərində onun diqqətini xüsusi üzvi kimya, daha dəqiq desək, aromatik və alifatik karbohidrogenlərin çevrilme mexanizmləri, kataliz və reaksiya kinetikası colb

Onun rəhbərliyi ilə hazırlanmış katalitik yanacağın oktan əddi 120-yə çatdırılmışdı ki, bu da həmin dövr üçün rekord göstərici idi. Bu yanacaq təyyarələrin gücünü artırır, yüksəkliklərde sabitliyi təmin edir və ağır iqlim şəraitində donma riskini minimuma endirir. Məhz onun elmi yenilikləri sayəsində Bakı neftayırma zavodları mühərbi illərində cəbhəni milyon tonlara yüksəkkeyfiyyəti benzinqılı təmin edə bildi. Azərbaycan nefti bazasında istehsal olunan yanacaq sovet aviasiyasının gücünü artıraraq faşizm üzərində qələbənin əldə olunmasına mühüm amillərdən birinə çevrildi.

1943-cü ildə alim qeyd edilən nəticələri eks etdirən doktorluq dissertasiyasını müdafiə edərək kimya elmləri doktoru elmi dərəcəsi və professor adını almışdır.

Yusif Məmmədəliyevin mühərbi illərində göstərdiyi xidmətlər yüksək elmi səviyyədə qiymətləndirilmiş, o, əldə etdiyi naılıyyətlərə görə 1946-cı ildə Dövlət (Stalin) mükafatına layiq görülmüşdür.

Böyük elm xadimi həmçinin Azərbaycan tarixi-mədəni irlisinin tədqiqinə xüsusi önem vermişdir. Qobustan qayaüstü resmləri nə ilk elmi ekspedisiyanın təşkili, bu istiqamətdə sistemli tədqiqatların başlanması və sonradan Qobustanın UNESCO tərəfindən qorunan unikal mədəni-landşaft kimi tanınmasına gedən yolu açılması məhz onun təşəbbüsü ilə mümkün olmuşdur.

Yusif Məmmədəliyevin elmi fəaliyyətinin digər mühüm istiqaməti Azərbaycan əlyazmalarının qorunması idi. Onun təşəbbüsü ilə 1950-ci ildə Əlyazmalar Fonduun yaradılması milli mədəni irlisinin mühafizəsi baxımdan tarixi əhəmiyyət daşıyır.

Görkəmli alim 1940-1950-ci illərde kimya elmini Azərbaycanın strateji inkişafı üçün əsas sahələrdən biri hesab edir və onun sistemişli şəkildə institutlaşdırılması istiqamətdə ardıcıl tədbirlər həyata keçirirdi. Onun yetişdirdiyi kadrlar, o cümlədən elmi məsləhəticiliyi və rəhbərliyi ilə hazırlanmış 12 elmlər doktoru və 29 fəlsəfə doktoru bu dövrə həm akademiyada, həm də sonayedə yüksək nüfuz qazanaraq Məmmədəliyev elmi məktəbinin ənənələrini yeni mərhələlərə daşıyır. Bu məktəb Azərbaycan kimya elminin bütün bir epoxasını formalasdıran geniş intellektual məkana çevrilmişdi.

Yusif Məmmədəliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası nəzdində kimya elmi üzrə vəhidsiz koordinasiya sistemi yaradılmışdır və 1950-ci illərin əvvəllərində onun rəhbərlik etdiyi məktəb artıq SSRİ miqyasında tanınmağa başlamışdır.

Yusif Məmmədəliyevin en mühüm xidmətlərindən biri də Azərbaycan kimya elminin sovet və dünya elmi mərkəzləri ilə əlaqələndirməsi idi.

Elmi irlər, nəşrlər və xatirəsinin əbədiləşdirilməsi

Akademik Yusif Məmmədəliyevin yazı üslubu da öz dövrü üçün innovativ sayılırdı: alim eksperimental nəticələrin tohlilini hər zaman konseptual çərçivəyə oturdaraq kimyəvi proseslərin mahiyyətini daha dərindən izah etməyə çalışırdı.

Böyük alimin elmi irləri 400-dən artıq elmi əsər, yüzlərlə publisistik yazı, 15 müelliflik şəhadətnaməsi və patent, fundamental səciyyəli monoqrafiyalar və yüksək ixtisaslı müütəxəssisler üçün nəzərdə tutulmuş metodiki materiallardan ibarətdir.

Akademik Yusif Məmmədəliyev SSRİ ilə yanaşı, ABŞ, İtaliya, Fransa, İngiltərə, Polşa Xalq Respublikası, Macaristan Xalq Respublikası və başqa ölkələrdə keçirilən quultay, konqres və simpoziumlarda fəal şəkilədə iştirak və məruzələrlə çıxış etmişdir.

1957-ci ildə SSRİ KP Siyasi Bürosunda dünyaşöhrəti alimin Nobel mükafatına namizədiyinin təklifi edildiyi barədə məlumatlar vardır.

Yusif Məmmədəliyevin ictimai-siyasi fəaliyyəti də onun şəxsiyyətinə xas olan məsuliyyət, vətənpərvərlik və dövlətçilik düşüncəsinin təzahürü olmuşdur. O, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin (4-cü çağırış, 1955-1959) və SSRİ Ali Sovetinin (5-ci çağırış, 1958-1961) deputatı mandatlarını daşıdığı illərdə elm və sonayenin inkişafını bir-biri ilə bağlı kompleks sistem kimi dəyərləndirir, bu sahələri dövlətin strateji maraqlarının mərkəzi hesab edirdi.

Akademik Yusif Məmmədəliyev "Lenin", "Şərəf nişanı", "Qırımızı Əmək Bayrağı" ordenləri və bir neçə medalla təltif edilmişdir, Azərbaycan SSR-in "Əməkdar elm xadimi" fəxri adına layiq görülmüşdür.

Dünya kimya elminin və sonayesinə böyük töhfələr vermiş Yusif Məmmədəliyevin elmi və ictimai fəaliyyəti Azərbaycan tarixinde xüsusi yer tutur. Ümummilli Lider Heydər Əliyev 1995-ci ildə alimin 90 illik yubileyində vurğulamışdır: "Yusif Məmmədəliyev xalqımızın tarixinə böyük alım, maarifçi, təşkilatçı, görkəmli ictimai-siyasi xadim kimi daxil olub. O, öz elmi fəaliyyəti, elmi əsərləri, ixtiraları ilə Azərbaycan elminin inkişafına böyük təkan verib və dünya elminə, xüsəsən dünya neft kimyası elminə görkəmli töhfələr vermişdir". Bu yüksək qiymət alimin elmi kəşflərinin strateji və beynəlxalq əhəmiyyətini bir daha təsdiqləyir.

16 sentyabr 1998-ci ildə Ulu Öndərin göstərişi ilə Bakı şəhərində, İstiqlaliyyət küçəsində, İsmayılyye binasının yanında Y.Məmmədəliyevə möhtəşəm abidə qoyulmuşdur.

Akademik Yusif Məmmədəliyevin zəngin elmi irləri, təşkilatlıq bacarığı və neft-kimya sahəsində yaradıldığı böyük elmi məktəb bu gün də öz aktuallığını qoruyur. Onun adı milli intellektual gücün, elm mədəniyyətinin və ictimai düşüncənin simvolu olaraq yaşamaqdır, yəni nəsil tədqiqatçılar üçün dəyərli nümunə, etibarlı istiqamətverici mənbə və gələcək inkişaf strategiyalarımız üçün dəyərli təməl olaraq qalmaqdadır.

*İradə HÜSEYNOVA,
akademik*

Əfsanəyə dönmiş

alim ömrü

xarib qlobal elmi müzakirələrin fəal iştirakçısına çevirmiş, kadr potensialını gücləndirmiş, respublikanın ən strateji sahələrindən biri olan neft-kimya kompleksinin elmi bazasını formalasdırmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 5 iyul 2025-ci il tarixli sərəncamı bu görkəmli alimin fəaliyyətinə dövlət tərəfindən verilən yüksək qiymətin bariz nümunəsidir. Sərəncamda vurgulandığı kimi: "Akademik Yusif Məmmədəliyev Azərbaycan elminin yetirdiyi parlaq simalardandır. Azərbaycanda neft kimyasının bünövrəsini yaratmış alimin qiymətli sənaye məhsullarının alınması üçün böyük tətbiqi əhəmiyyətə malik texnoloji proseslərin işlənilərə hazırlamasında müstəsna xidmətləri vardır. Neft-kimya elmində müüm hadisəyə əvvəl yüksək oktanlı aviasiya yanacaqları istehsalının yeni üsulunu keşf etmiş Yusif Məmmədəliyevə səhərət qazandırmışdır. Respublikada bir sıra elmi müəssisə və qurumların təşkili onun adı ilə bağlıdır".

Akademik Yusif Məmmədəliyev 31 dekabr 1905-ci ildə Azərbaycanın çox qədim elm və mədəniyyət ocaqlarından biri olan Ordubad şəhərində dünyaya göz açmışdır. Onun ilk bilik ocağı 1911-1917-ci illərdə Ordubadda yəni tipli məktəbdə davam etdirərək həm klassik, həm də müasirşənətən istehsalının inkişafına ciddi təsir etmişdir.

Yusif Məmmədəliyev həmçinin neft qazlarının ayrılmalarının, xlorlaşdırılması, etilen və asetilenin əsas istiqaməti həmin dövrən etibarən neft kimyasına olmuşdur. Buna görə alim bir ilədən sonra fəaliyyətini ölkənin aparıcı elmi mərkəzlərindən olan Azərbaycan Neft Elmi-Tədqiqat İnstitutunda (indiki AR ETN Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu) davam etdirmişdir. Bu institut onun sadə tədqiqatçılığından akademik səviyyəsinə qədər elmi yüksəklikdən həlliçi rol oynamışdır. Alim fəal şəkildə elmi məqalələr dərc edir, kataliz, karbohidrogenlərin quruluşu, onların əsaslı reaksiyaları və yəni sintez metodları kimi neft kimyasının əsas problemlərini araşdırır.

Yusif Məmmədəliyev həmçinin neft qazlarının ayrılmalarının, xlorlaşdırılması, etilen və asetilenin əsas istiqaməti həmin dövrən etibarən neft kimyasına olmuşdur. Buna görə alim bir ilədən sonra fəaliyyətini ölkənin aparıcı elmi mərkəzlərindən olan Azərbaycan Neft Elmi-Tədqiqat İnstitutunda (indiki AR ETN Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu) davam etdirmişdir. Bu institut onun sadə tədqiqatçılığından akademik səviyyəsinə qədər elmi yüksəklikdən həlliçi rol oynamışdır. Alim fəal şəkildə elmi məqalələr dərc edir, kataliz, karbohidrogenlərin quruluşu, onların əsaslı reaksiyaları və yəni sintez metodları kimi neft kimyasının əsas problemlərini araşdırır.

Yusif Məmmədəliyev həmçinin neft qazlarının ayrılmalarının, xlorlaşdırılması, etilen və asetilenin əsas istiqaməti həmin dövrən etibarən neft kimyasına olmuşdur. Buna görə alim bir ilədən sonra fəaliyyətini ölkənin aparıcı elmi mərkəzlərindən olan Azərbaycan Neft Elmi-Tədqiqat İnstitutunda (indiki AR ETN Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu) davam etdirmişdir. Bu institut onun sadə tədqiqatçılığından akademik səviyyəsinə qədər elmi yüksəklikdən həlliçi rol oynamışdır. Alim fəal şəkildə elmi məqalələr dərc edir, kataliz, karbohidrogenlərin quruluşu, onların əsaslı reaksiyaları və yəni sintez metodları kimi neft kimyasının əsas problemlərini araşdırır.

Yusif Məmmədəliyev həmçinin neft qazlarının ayrılmalarının, xlorlaşdırılması, etilen və asetilenin əsas istiqaməti həmin dövrən etibarən neft kimyasına olmuşdur. Buna görə alim bir ilədən sonra fəaliyyətini ölkənin aparıcı elmi mərkəzlərindən olan Azərbaycan Neft Elmi-Tədqiqat İnstitutunda (indiki AR ETN Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu) davam etdirmişdir. Bu institut onun sadə tədqiqatçılığından akademik səviyyəsinə qədər elmi yüksəklikdən həlliçi rol oynamışdır. Alim fəal şəkildə elmi məqalələr dərc edir, kataliz, karbohidrogenlərin quruluşu, onların əsaslı reaksiyaları və yəni sintez metodları kimi neft kimyasının əsas problemlərini araşdırır.

Yusif Məmmədəliyev həmçinin neft qazlarının ayrılmalarının, xlorlaşdırılması, etilen və asetilenin əsas istiqaməti həmin dövrən etibarən neft kimyasına olmuşdur. Buna görə alim bir ilədən sonra fəaliyyətini ölkənin aparıcı elmi mərkəzlərindən olan Azərbaycan Neft Elmi-Tədqiqat İnstitutunda (indiki AR ETN Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu) davam etdirmişdir. Bu institut onun sadə tədqiqatçılığından akademik səviyyəsinə qədər elmi yüksəklikdən həlliçi rol oynamışdır. Alim fəal şəkildə elmi məqalələr dərc edir, kataliz, karbohidrogenlərin quruluşu, onların əsaslı reaksiyaları və yəni sintez metodları kimi neft kimyasının əsas problemlərini araşdırır.

Yusif Məmmədəliyev həmçinin neft qazlarının ayrılmalarının, xlorlaşdırılması, etilen və asetilenin əsas istiqaməti həmin dövrən etibarən neft kimyasına olmuşdur. Buna görə alim bir ilədən sonra fəaliyyətini ölkənin aparıcı elmi mərkəzlərindən olan Azərbaycan Neft Elmi-Tədqiqat İnstitutunda (indiki AR ETN Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu) davam etdirmişdir. Bu institut onun sadə tədqiqatçılığından akademik səviyyəsinə qədər elmi yüksəklikdən həlliçi rol oynamışdır. Alim fəal şəkildə elmi məqalələr dərc edir, kataliz, karbohidrogenlərin quruluşu, onların əsaslı reaksiyaları və yəni sintez metodları kimi neft kimyasının əsas problemlərini araşdırır.

Yusif Məmmədəliyev həmçinin neft qazlarının ayrılmalarının, xlorlaşdırılması, etilen və asetilenin əsas istiqaməti həmin dövrən etibarən neft kimyasına olmuşdur. Buna görə alim bir ilədən sonra fəaliyyətini ölkənin aparıcı elmi mərkəzlərindən olan Azərbaycan Neft Elmi-Tədqiqat İnstitutunda (indiki AR ETN Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu) davam etdirmişdir. Bu institut onun sadə tədqiqatçılığından akademik səviyyəsinə qədər elmi yüksəklikdən həlliçi rol oynamışdır. Alim fəal şəkildə elmi məqalələr dərc edir, kataliz, karbohidrogenlərin quruluşu, onların əsaslı reaksiyaları və yəni sintez metodları kimi neft kimyasının əsas problemlərini araşdırır.

Yusif Məmmədəliyev həmçinin neft qazlarının ayrılmalarının, xlorlaşdırılması, etilen və asetilenin əsas istiqaməti həmin dövrən etibarən neft kimyasına olmuşdur. Buna görə alim bir ilədən sonra fəaliyyətini ölkənin aparıcı elmi mərkəzlərindən olan Azərbaycan Neft Elmi-Tədqiqat İnstitutunda (indiki AR ETN Neft-Kimya Prosesləri İnstitutu) davam etdirmişdir. Bu institut onun sadə tədqiqatçılığından akademik səviyyəsinə qədər elmi yüksəklikdən həlliçi rol oynamışdır. Alim fəal şəkildə elmi məqalələr dərc edir, kataliz, karbohidrogenlərin quruluşu, onların əsaslı reaksiyaları və yəni sintez metodları kimi neft kimyasının əsas problemlərini araşdırır.

Yusif Məmmədəliyev həmçinin neft qazlarının ayrılmalarının, xlorlaşdırılması, etilen və asetilenin əsas istiqaməti həmin dövrən etibarən neft kimyasına olmuşdur. Buna görə alim bir ilədən sonra fəaliyyətini ölkənin aparıcı